

Nykysuomen kaksitavuisten nominien nuorin ikäkerrostuma: puhekielen uudennokset

KLAUS LAALO (Helsinki)

1. Miksi puhekielisiä kaksitavuja syntyy?

Nykysuomalaisten puhekielessä syntyy kaksitavuisia nomineja sekä pitkistä lainasanoista että omaperäisistä johdoksista ja yhdyssanoista, joskus sanaliitoistakin. Kun pitkä lainasana tai tuttujen mallien mukaan muodostettu, merkitykseltään selvä omaperäinen ilmaus toistuu usein, se alkaa helposti tuntua tarpeettoman seikkaperäiseltä. Puhetilanteessa ei juuri ajatella omaperäisenkään ilmauksen eri osien merkityksiä vaan ilmaus hahmotetaan pikemmin yhdeksi terminomaiseksi kokonaisuudeksi. Vielä vähemmän ajatellaan lainasanojen eri osien merkityksiä. Siksi pyrkimys taloudelliseen lyhyteen pääsee vaikuttamaan.

Puhekielistä kaksitavuisista useimmat ovat syntyneet juuri lyhentymisen tietä. Miksi lyhentymistä on tullut nimenomaan kaksitavuisia? Ilmeisesti tärkein syy on se, että suomen vanhoista kantavartaloista useimmat ovat kaksitavuja. Kaksitavuiset sanat tuntuvat luontevilta, etenkin kun tällaiset uudennokset ovat tarkoitteensa ainoita vanhojen vartaloiden kanonista muotoa noudattavia ilmaisimia.

Osaksi tällaiset puhekieliset uudennokset ovat aivan yleisesti tunnettuja, kuten

eka 'ensimmäinen', *essu* 'esiliina', *mopo* 'moottoripolkupyörä', *ope* 'opettaja', *seiska* 'seitsemän', *sotku* 'sotilaskoti' ja *voikka* 'voimistelu'. Ainakin aluksi puhekielen uudennokset ovat osaksi kuuluneet slangiin, esimerkiksi koululais- tai sotilasslangiin. Jonkin ryhmän sisäisessä viestinnässä ovat juuri ryhmän omaan alaan kuuluvat sanat altteimpia lyhenemään. Koululaiset käyttävät oppiaineista sellaisia lyhyitä asuja kuin *lassa* 'laskento', *mansa* 'maantieto', *ussa* 'uskonto', *voikka* 'voimistelu', *ymppä* 'ympäristöoppi' ja *äikkä* 'äidinkieli'. Varusmiesten kielenkäyttöön taas kuuluu sellaisia lyhentymiä kuin *rynkkä* 'rynnäkökivääri', *sode* 'sotilaskoti, »sotku», *vuppi* 'vapautus ulkopalvelusta (vup.)' ja *ymppi* 'ylimääräinen palvelus'.

Lyhenemällä syntyneiden puhekielisten kaksitavujen rinnalla on aina vakiintunut yleiskielinen ilmaus. Puhekielen uudennoksia syntyy kuitenkin myös muilla tavoin kuin lyhenemällä. Joskus uudennos ei ole pelkkä yleiskielisen ilmauksen muunnos vaan tarkoitteensa ainoa terminomainen ilmaisin. Tällaisten sanojen syntymisen syynä on, että halutaan antaa nimi asialle, joka yleiskielessä ei tarvitse omaa nimeä. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi sotilasslangin *gona* 'seuraavaksi kotiutuvaan ikäluokkaan kuuluva varusmies' ja lastenkaitsijävälityksen termi *sitti* 'lapsenvahdin kertaurakka'. Aina ei uudeksi puhekielen termiksi synny nimenomaan kaksitavua; yleisiä ovat myös standardimaisen kvasijohtimen *-ari* tai *-is* : *-ikse-* sisältävät kolmitavut. Toisaalta kaksi-

tavuisuuden vetovoima näkyy joskus sitenkin, että tällainen kolmitavu lyhenee kaksitavuksi tai sillä on kaksitavuinen rinnakkaisasu. Tyypin *-ari* lyhentyviä esitellen kohdassa 2.1. Tyypin *-is: -ikse-* rinnalla tavattavista kaksitavuista mainittakoon esimerkkeinä *julkiksen* rinnakkaismuodoste *julkku*, Jyväskylän lyhentymän *Jyviksen* rinnalla esiintyvä *Jyskä* ja Kulttuuritalon lyhentymän *Kulttiksen* rinnalla tavattava *Kultsa*.

2. Puhekielisten kaksitavujen muodostustapoja

2.1. Pitkän sanan pelkkä katkaiseminen

Yksinkertaisin tapa muodostaa puhekielinen kaksitavu-uudennos on katkaista pitkä sana kahden tavun mittaiseksi. Pelkän katkaisemisen tietä muodostetaan puhekielisiä kaksitavuja varsinkin vierassanoista. Niinpä *abiturienti* on puhekielessä *abi*, *kandidaatti* on *kandi*, valokuvien *negatiivit* ovat *negoja*, *preliminäärit* (preliminäärikirjoitukset) ovat *prelit* jne. Tällaisten yleisesti tunnettujen ja käytettyjen lisäksi on myös erityisalojen kielenkäyttöön kuuluvia vierasperäisten sanojen lyhentyviä. Myös harvinaisista lainasanoista voi tilapäisesti syntyä kaksitavuja katkaisemisen tietä. Tilapäisiin lyhentymiin kuuluu esimerkiksi *truba*, eräässä historiallisaiheisessa iskelmässä esiintyvä *trubaduurin* lyhentymä. Iskelmässä kerrotaan linnanherrasta: »Tultuansa hän sai sokin vuoksi tuban rajun rokin.» Samantapainen esimerkki on Pentti Liutun laudaturtyössään (1951: 158) mainitsema *serenadin* lyhentymä *sere*.

Juuri vierassanat voivat luontevasti lyhetä pelkän katkaisemisen tietä, koska niiden jälkitavuilla ei ole suomalaisen kielitajussa itsenäistä merkitystä. Konteksti ja alkutavut riittävät ilmaisemaan, mistä on kyse. Myös omaperäiset sanat voivat lyhetä katkaisemisen tietä, mutta kun omaperäisestä yhdyssanasta jää perusosa pois, syntyy selvästi elliptinen uudennos. Esimerkiksi *hovi* voi merkitä joko hovioikeutta tai hovimestaria, mutta merkitykset eivät pääse sekaantumaan, koska elliptisesti

lyhentyneen sanan merkitys täsmentyy kontekstin avulla.

Katkaisemalla muodostettujen kaksitavujen alaryhmäksi voidaan erottaa johdinten karsimisen avulla muodostetut lyhentyvät. Tällaisten lyhentymien joukossa on myös sellaisia, jotka eivät merkitykseltään eroa alkuperäisistä pitkistä asuista mutta kilpailevat menestyksellisesti niiden kanssa. Esimerkiksi useista puhekielen omista *-ari*, *-äri* -loppuisista muodosteista on karsittu *ri*-aines, jolloin on syntynyt sellaisia kaksitavuja kuin *fönä* 'ikkuna', *jälkkä* 'jälki-istunto', *muikka* 'muistutus' ja *telkka* 'televisio' sanoista *fönäri*, *jälkkäri*, *muikkari* ja *telkkari*. Itselleni oudon pitkän asun *jälkkäri* löysin Simo Hämäläisen artikkelista »Slangi ja puhekieli» (1964: 59). Muut kolme näistä sanoista ovat itselleni tuttuja sekä kaksitavuuina että *ri*-aineksen säilyttäeinä kolmitavuuina.

Lyhyiden rinnakkaisasujen muodostaminen johtimia karsimalla on lähellä retrogradista derivaatiota, mutta retrogradisen derivaation tietä syntyy aivan uuttakin sanastoa. Terho Itkonen mainitsee (1972: 293), että sellaiset takaperoisen johdon tietä syntyneet uudet sanat kuin *rieha*, *peuhahuone*, *parja*, *kerska-* ja *tuhlakulutus* ja *ärsy* (kurkussa) »kai ovat syntyneet ilman kovin tietoista taontaa. Aina ei tuollainen takominen ole muutenkaan tarpeen; ytimekäs sana voi elää puhekielessä valmiina, kunhan se vain huomataan». Puhekielen *ari*-muodosteen lyhentymästä Itkonen huomauttaa (mp.): »Hiukan pitkäveteistä *televisiota* sanotaan arkikielessä melko yleisesti *telkaksi*. Sana tuntuu äännerakenteeltaan luonnikkaalta ja kirjainsanaa "teevee" elävämmältä, mutta jokin tabu pidättelee ottamasta sitä kirjalliseen käyttöön. Tällaisia tabuja sopisi kielenhuollon ainakin yrittää murtaa.»

2.2. Kaksitavuksi muokkaaminen typistämisen jälkeen

Luontevalta sanalta näyttävää kaksitavua ei aina synny pelkästään katkaisemisen avulla. Jos pelkän typistämisen tietä syntyvä muodoste olisi fonotaktisesti oudon

Havainnot

asuinen, voidaan puhekielen uudennos muodostaa siten, että alkuperäisen sanan joko sellaisenaan säilyneeseen tai vähän muokattuun alkuun lisätään yleensä ainakin vartalovokaali, usein myös konsonanttien. Aina ei ole tarpeen lisätä edes vartalovokaalia, sillä uusi kaksitavu voidaan muodostaa joskus vain muokkaamalla katkaistun sanan tyngän äänneasua. Niinpä esimerkiksi *ympäristöopista* on muodostettu *ymppä* yhdistämällä katkaisuun *p:n* geminaatio.

Puhekielen kvasijohtimiin kuuluu esimerkiksi koululaislangin *-sa*, joka esiintyy mm. *pulpetin* lyhentymässä *pulsa* ja monissa oppiaineiden nimien lyhentymissä, kuten sanoissa *bilsa*, *fyssa*, *hissa*, *lassa*, *luontsa*, *mantsa*, *mussa* ja *ussa*. Huomattakoon muodostuksen kannalta, että osaan näistä lyhentymistä on *-sa* voitu liittää suoraan alkutavun jatkoksi (*historia*, *laskento* ja *uskonto* > *hissa*, *lassa* ja *ussa*) mutta aina katkaisukohta ei ole tavunrajalla (*fysiikka* ja *musiikki* > *fyssa* ja *mussa*). Joskus alkuperäisen sanan tyngän äänneasua on jouduttu muokkaamaan. Esimerkiksi *biologian* lyhentymä on *bilsa*. Pelkkä *bi* ei riittäisi alkutavuksi, sillä oppiaineiden nimistä muodostetuissa kaksitavuissa ei esiinny lyhyeen vokaaliin päättyviä alkutavuja. Ilmeisesti pelkkä *bi* ei sitä paitsi riittävästi assosioituisi originaaliin. Alkuperäisen sanan seuraava konsonantti *l* on siis otettu mukaan, mutta toisen tavun *o* on jätetty pois, jotta syntyisi nimenomaan kaksitavu. Sanan *maantiede* alkutavun pitkä vokaali on lyhentynyt liian pitkän alkutavun välttämiseksi, kun on muodostettu kaksitavu *mantsa*. Luonnonhistoriaa tarkoittavaan *luontsaan* on saatu *t* ilmeisesti *mantsan* vaikutuksesta.

Kuten äskeisestä ilmenee, muodostetaan tyypistämisen jälkeisen, fonotaktisesti tarpeellisen muokkauksen avulla puhekielisiä kaksitavuja niin omaperäisistä kuin vierasperäisistäkin sanoista.

2.3. Kaksi- ja yksitavujen muunnokset

Puhekielisiä kaksitavuja muodostetaan muillakin tavoin kuin lyhentämällä pitkiä

sanoja. Useita jo ennestään kaksitavuisia sanoja on muokattu uuteen asuun, ja on myös muutamia kieleemme harvoihin yksitavuihin perustuvia uudennoksia, kuten lasten hoivakielen *pääkky* 'pää' ja *suukki* 'suu'. Lasten hoivakielessä on myös sellaisia helppotaivutteisiin vartalotyyppeihin kuuluvia uudennoksia, jotka perustuvat mutkikkaammin taipuviin sanoihin, esimerkiksi *känny* 'käsi' ja *simmu* 'silmä'.

Kutsumanimet ovat useimmiten kaksitavuisia riippumatta siitä, mikä on niiden perustana olevien nimien tavuluku. Esimerkiksi yksitavuinen *Kai* on puhekielessä *Kaitsu*. Suomalaisista etunimistä useimmat ovat kaksitavuisia, ja kutsumanimet muodostavatkin merkittävän kaksitavuihin perustuvien uudennosten ryhmän. Tyyppiin *-e* : *-e-* kuuluu runsaasti juuri kutsumanimiä (ks. kohtaa 4), mutta sen lisäksi kutsumanimissä on runsaasti myös *a-*, *u-* ja *i-*vartaloita (ks. kohtaa 5).

2.4. Puhekieliset lainasanat ja deskriptiivisanat

Jo puheeksi tulleiden, vierassanoista lyhentämällä tai muokkaamalla muodostettujen kaksitavujen lisäksi nykypuhekielessä on muutamia sellaisia lainasanoja, joiden originaalitkin ovat kaksitavuisia. Näiden joukossa on myös aivan yleiskieliseksi vakiintuneita sanoja, kuten *taksi* ja *kantrimusiikki*.

Koko joukko puhekielisiä *i-*vartaloita on saatu lainaamalla originaaliltaan konsonanttiloppuisia sanoja etenkin englannista. Tällaisia lainoja ovat esimerkiksi *pointti* 'asian ydin', *skooppi* 'vaikutus- tai toimintala' ja *staili* 'tyyli'. Tällaisista lainasanoista ovat *stailin* tapaiset selvimminkin slangisanoja, asiallisen ja vakiintuneen sanan (tässä tapauksessa saman sanan aiemman lainasun) sijasta käytettyjä leikkiläisyyttä uudennoiksi. *Skoopin* tapaisia taas käytetään pikemmin helppous- kuin leikkisyyssyistä, sillä vieraskielisestä tekstistä tutun sanan terminomainen käyttö esimerkiksi sellaisissa yhteyksissä kuin *kvanttorin skooppi* on vaivattomampaa kuin pitkän omaperäisen ilmauksen.

Puhekielen uudennoksiin kuuluu sellaisiakin sanoja, joita ei voi tähän mennessä käsiteltyjen tapaan selvästi osoittaa jostain toisesta sanasta muodostetuiksi. Osaksi tällaiset uudennokset ovat deskriptiivistä lähtöä, kuten tanssin nimi *humppa* ja sellaiset sanat kuin *juntti* ja *törppö*. Osaksi taas niillä tuntuu olevan ainakin jonkinlainen kytkös vanhastaan olemassa olleisiin sanoihin, usein vieraiden kielten sanoihin. Tämä yhteys voi kuitenkin olla myös satunnainen, eikä näitä sanoja voi aina varmasti osoittaa noista vieraiden kielten sanoista muodostetuiksi. Esimerkiksi sotilasslangin *gonan* on selitetty perustuvan englannin *goverbiin*. Tämä tuntuukin mahdolliselta, sillä *gona* tarkoittaa 'seuraavaksi kotiutuvaan ikäluokkaan kuuluvaa varusmiestä'. Toisaalta tämä selitys voi olla kansan-etymologinen.

3. Uudennosten fonotaksia ja morfofonologiaa

3.1. Konsonanttiyhtymät

Puhekielen uudennoksissa esiintyy sellaisiakin konsonanttiyhtymiä, jotka ovat raskaampia kuin yleiskielestä tutut konsonanttiyhtymät. Raskaita ovat ensiksikin tavallista useamman konsonantin muodostamat yhtymät. Puhekielessä on neljänkin konsonantin yhtymiä, kuten sanoissa *bantsku* 'banaani' ja *limpska* 'limonaati'. Näiden sanojen äänneasu tosin vaihtelee; tavataan myös asuja *bansku*, *limska* ja *limsa*, joissa ei esiinny epenteettisiä konsonantteja.

Raskaita ovat myös yhtymät, joiden keskellä olevan *s*:n edellä ja jäljessä on klusiili. Yleisin niistä näyttää olevan yhtymä *-tsk-*, esim. *botski* 'laiva, vene', *jätski* 'jäätelö', *matsku* 'materiaali', *pitsku* 'piha'. Yhtymä *-psk-* esiintyy ainakin sanassa *nopska* 'nopea'.

Eräissä yleiskielen nuorissa lainasanoissa esiintyy sananalkuisia kolmen konsonantin yhtymiä, joiden ensimmäisenä jäsenenä on *s*, sitten seuraa klusiili, yleensä *t*, ja kolmantena on likvida (esimerkiksi sanoissa *skleroosi*, *sprii*, *sprintteri*, *strategia*, *stressi*,

strukuralismi). Tällaisia kolmijäsenisiä sananalkuisia yhtymiä on myös puhekielessä, mutta klusiilina on usein *k* (esimerkiksi sanoissa *skrinnarit* 'luistimet', *skrode* 'roteva' ja *skrubu* 'kuoppa').

3.2. Vokaalisointu

Vokaalipareista *a/ä*, *o/ö* ja *u/y* tavataan omaperäisessä sanastossamme kunkin sanan vartalossa joko vain takavokaaleja *a*, *o* ja *u* tai vain etuvokaaleja *ä*, *ö* ja *y*. Vierasperäisessä sanastossa voi sekä etu- että takavokaaleja esiintyä saman sanan vartalossa, esimerkiksi sanoissa *afääri*, *fysiikka*, *lyseo*, *olympia*, *psykologia*, *ödeema*. Tällaiset vierasperäiset sanat, jotka ovat kotiutuneet vokaalisoinnun alaisten omaperäisten sanojen rinnalle, ovat mallina etu- ja takavokaalien uusiin kombinoitumismahdollisuuksiin. Uusia mahdollisuuksia käytetään uudennosten muodostuksessa jossain määrin hyväksi. Eräissä uudennoksissa ensi tavun *y*:tä tai *ö*:tä seuraa nimittäin toisen tavun *a*, esimerkiksi sanoissa *fysssa* 'fysiikka', *förssa* 'ennakkomaksu', *lyssa* 'lyseo' ja *psykka* 'psykologia'. Näistä kombinaatioista *y—a* on selvästi yleisempi kuin *ö—a*. Käsittääkseni kombinaatiot *y—a* ja *ö—a* ovat päässeet puhekielen uudennoksiin vieraiden kielten mallin tuella. Joukossa on sitä paitsi suoranaisia lainoja, kuten *förssa*, joka on *förskott*-sanana ruotsinkielinen lyhentymä.

Miksi kombinaatio *y—a* tavataan niin useissa uudennoksissa mutta *ö—a* vain muutamissa? Ainakin osaselitys on se, että parillisista etuvokaaleista *y* on jonkin verran indifferentimpi kuin *ö* ja *ä*. Tämän on todennut mm. Mauri Levomäki artikkelissaan »Vierasperäisten sanojen suffiksaali vokaalisointu» (1972: 254—261).

3.3. Astevaihtelu

Puhekielen uudennokset eivät yleensä osallistu kvalitatiiviin astevaihteluun. Uudennoksissa ensi ja toisen tavun rajalla olevat yksinäis-*k* ja *-p* ovat aina astevaihtelun ulkopuolella, mutta yksinäis-*t* voi osallistua kvalitatiiviin astevaihteluun.

Havaintoja

Vaihtelu *t* : *d* ei kuitenkaan ole säännöllistä. Uudennokset taipuvat siis seuraavaan tapaan: *eka* : *ekan* 'ensimmäinen', *huti* : *hutin* ~ *hudin* 'harhaisku', *kloku* : *klokun* 'kello', *kypä* : *kypän* 'kymppi (10 markkaa, arvosana 10, raitiovaununlinja 10 jne.)', *pläky* : *pläkyn* 'plakaatti', *vika* : *vikan* 'viimeinen'.

Miksi vain *t* osallistuu vokaalienväliseen kvalitatiiviin astevaihteluun (eikä sekään säännöllisesti)? On ensinnäkin huomattava, että vahvan asteen *k*:ta vastaa heikossa asteessa *kato*, ja sellaiset jo sinänsä oudonnäköiset heikon asteen asut kuin *ean, *kloun ja *pläyn olisivat haitallisen etäällä nominatiivimuodoista *eka*, *kloku* ja *pläky*. On siis ymmärrettävää, että *k* ei ole astevaihtelussa. Aivan toisessa asemassa on *t*, jonka heikon asteen vastine *d* on äänteellisesti hyvin lähellä vahvan asteen *t*:tä. Sitä paitsi *d* ei aivan nuoria lainasanoja lukuun ottamatta esiinny suomessa muulloin kuin *t*:n heikkona vastineena. Sen sijaan *p*:n heikon asteen vastine *v* on yleinen foneemi sanastossamme. Asultaan usein outojen uudennosten vartalon oikean hahmottamisen kannalta olisi *p*:n astevaihtelu siis haitallista, koska heikkoa astetta vaativien muotojen *v* voisi edustaa joko vahvan asteen *p*:tä tai vaihtelematonta *v*:tä. *t*:n astevaihtelu ei aiheuta sekaannuksen vaaraa, mutta silti vaihtelu ei ole säännöllistä; *t*:n astevaihtelu ei ole sellainen poikkeukseton morfofonologinen periaate kuin esimerkiksi vartalon loppu-*ä*:n kato kaksitavujen monikon *i*:n edellä. Esiintyyhän yleiskielen nuorissa lainasanoissa *t*:n vaihtelemattomuutta ensi ja toisen tavun rajalla sellaisissa tapauksissa kuin *auto* : *auton*.

Kvantitatiivi astevaihtelu puolestaan on täysin elävä morfofonologinen vaihtelu. Puhekielen kaksitavut osallistuvat kvantitatiiviin astevaihteluun vain sellaisia poikkeuksellisia propreja kuin *Botta* (Ostrobotnia) ja *Stokka* (Stockmann) lukuun ottamatta. Näyttää siltä, että uudennoksia luotaessa suorastaan tähdätään sellaisiin muodosteisiin, joissa on geminaattaklusiili ensi ja toisen tavun rajalla.

Niinpä *orkesterin* lyhentymä on *orkka*, *purukumin* lyhentymä on *purkka*, *ympäristöopin* lyhentymä on *ymppä* jne.

Originaaliltaan klusiililoppuiset lainasanat kehittyvät kvantitatiivin astevaihtelun alaisiksi *i*-vartaloiksi. Kun tällaiseen lainaan, esimerkiksi englannista saatuun musiikkitermiin *rock*, liitetään sijapäätte, tarvitaan *i* sidevokaaliksi loppuklusiilin ja sijapäätteen väliin: *rockin*, *rockista*, *rockia*. Kvantitatiivin astevaihtelun produktiivius näkyy siten, että puheessa *i*:n etinen klusiili ääntyy yksinäisklusiilina heikkoa astetta vaativissa sijoissa mutta geminaattaklusiilina vahvaa astetta vaativissa sijoissa. Jos tällaiset lainat yleistyvät ja vakiintuvat yleislainan kaltaisiksi, kehittyi *i* sidevokaalista vartalon loppuvokaaliksi, joka esiintyy nominatiivissakin. Kun kirjoitusasu noudattaa ääntämystä, tällainen sana taipuu siis *rokki* : *rokin* : *rokkia*.

4. Vartalotyypit -e : -e-

Puhekielessä on runsaasti vartalotyyppeihin -e : -e- kuuluvia kaksitavuja. Suuri osa puhekielisistä tyyppien -e : -e- sanoista on kyllä sellaisia lainoja, joita yleiskieleen ei kaivattaisikaan, koska niiden tarkoitteilla on jo vakiintuneet ilmaisimensa. Pentti Liuttu mainitsee (1951: 88—187) sellaisia vartalotyyppeihin -e : -e- kuuluvia Helsingin slangin sanoja kuin *blade* 'savuke', *blode* 'veri', *böke* 'kirja', *botne* 'pohja', *fiude* 'auto', *hole* 'reikä', *knabe* 'nappi', *mole* 'maali', *skole* 'koulu', *skoipe* 'kaappi', *skuke* 'metsä' (sanan *skulši* yhteydessä), *sköne* 'meri', *snöge* 'lumi' ja *toge* 'juna'. Kaarina Karttunen (1978) on luetellut mm. seuraavat ruotsalaislainat: *mode* 'muoti', *skegge* 'parta', *skuge* 'metsä', *smire* 'voi' ja *tsöke* 'keittiö'. Kumpikin on maininnut monia sellaisia sanoja kuin *knabe*, *mode*, *mole*, *skole* ja *skoipe*, jotka itse asiassa on lainattu ruotsista uudelleen, sillä niiden yleiskieliset vastineet *nappi*, *muoti*, *maali*, *koulu* ja *kaappi* on myös saatu ruotsista. Karttusen sanakirjassa on mainittu myös englannista saatuja tyyppien -e : -e- sanoja, kuten *botle* ~ *potle* 'pullo', *home* 'koti', *joke* 'pila' ja *sure* 'varma'.

Laina-appellatiivien lisäksi vartalo-

tyyppiin *-e*: *-e*- kuuluu jonkin verran omaperäisistä sanoista muodostettuja appellaatiiveja, kuten *läde* 'lätsä, lakki' ja *sode* 'sotku, sotilaskoti'. Ominaisimpia tälle vartalo-tyypille ovat kuitenkin propriit, ja puhekielessä on runsaasti tyyppiin *-e*: *-e*- kuuluvia kutsuma- ja lempinimiä. Niitä on muodostettu paitsi etunimistä jonkin verran myös sukunimistä. Etunimistä muodostettuja ovat esimerkiksi *Jore* 'Jorma', *Keke* 'Keijo', *Kinde* 'Kimmo', *Krisse* 'Krisstiina', *Lispe* 'Liisa', *Malle* 'Marja-Leena', *Mukke* 'Marja-Liisa', *Palle* 'Paul', *Pete* 'Pekka', *Tinde* 'Tiina-Riitta' ja *Trude* 'Tuure'. Sukunimistä muodostettuja ovat esimerkiksi *Lale* 'Laalo', *Mande* 'Mantila', *Pate* 'Paatelainen' ja *Ride* 'Rikamo'. Myös pelkän katkaisemisen avulla syntyy tällaisia kutsumanimiä, etunimistä esimerkiksi *Ante* 'Antero', *Hanne* 'Hannele', *Kale* 'Kalevi' ja *Pette* 'Petteri', sukunimistä esimerkiksi *Manne* 'Manner'.

Olen laskenut Pentti Liutun laudaturtyön (1951) aineistosta vartalo-tyypin *-e*: *-e*- sanojen osuuden toisaalta slangisanastosta yleensä, toisaalta kutsuma- ja lempinimistä. Liutun työn sanaluettelossa on 2044 sanaa, joista vartalo-tyypin *-e*: *-e*- kuuluu 70 (n. 3,4 %). Liutun työn lopussa (s. 188—193) on kaksiosainen luettelo, jonka nimenä on »Etunimiväännöksiä». Luettelon ensimmäisessä osassa on 225 poikien kutsumanimeä; niistä vartalo-tyypin *-e*: *-e*- kuuluu 51 (23 %). Toisessa osassa on 70 tyttöjen kutsumanimeä, joista vartalo-tyypin *-e*: *-e*- kuuluu 13 (19 %). Yhteensä luettelossa on 295 kutsuma- ja lempinimeä, joista vartalo-tyypin *-e*: *-e*- kuuluu 64 (21,7 %). Liutun kokoamassa aineistossa vartalo-tyypin *-e*: *-e*- sanojen osuus propreista on siis todella huomattavasti suurempi kuin tämän tyypin sanojen osuus muusta slangisanastosta (johon tosin kuuluu myös verbejä).

5. Muut vartalo-tyypit

Puhekielisiin kaksitavuihin näyttää kuuluvan etenkin *a*-, *u*- ja *i*-vartaloita. Seuravista syistä juuri näihin vartalo-tyyppeihin kuuluu runsaasti uudennoksia.

a-loppuisia ovat monet puhekielen kvasijohtimet, kuten *-kka* ja *-sa*. *a*-vartalot karttavat muita vartalo-tyyppejä enemmän myös johdinten karsimisen tietä, kun *-ari*-loppuisista muodosteista karsitaan *ri*-aines. Ehkä puhekielen kvasijohtimen *-kka* syntyä ovat merkittävästikin tukeneet tällaiset *-ari*-loppuisista muodosteista lyhentyneet kaksitavut. Näiden muodosteiden loppu on nimittäin usein tyyppiä *-kkari*. Kuten Raimo Anttila on huomauttanut (1975: 10—11), *-ari*-lopun edellä esiintyy usein geminaatio (esim. *rekkari* 'rekisterilaatta') tai sitten *ari*-aineksen edelle on lisätty geminaattaklusiili, vaikka lähtömuodossa ei ensinkään ole klusiilia (esim. *olkkari* 'olohuone', *talkkari* 'talonmies' ja *telkkari* 'televisio').

Puhekielisten kaksitavujen vartalo-vokaalina on niin usein *u*, että *u*:ta voisi pitää yhtenä kvasijohtimena. Toisaalta puhekielessä on paljon lainasanoja, ja niistä useimmat ovat *i*-vartaloita. Esimerkiksi *pleisi* perustuu englannin sanaan *place*. Sama sana on lainattu myös ruotsista, jolloin sen asuksi on tullut *platsi* (vrt. ruotsin *plats*). Omaperäisiinkin sanoihin perustuvia *i*-vartaloisia puhekielisyyksiä on, esim. *kymppi* 'kymmenen'. Lyhenteisiin perustuvien kaksitavujen vartalovokaaliksi *i* tulee silloin, kun lyhenne konsonanttiloppuisena tarvitsee sidevokaalin, esimerkiksi *vuppi* (vup. = vapautus ulkopalvelusta) ja *Syppi* (SYP = Suomen Yhdyspankki).

Myös kutsumanimistä huomattava osa kuuluu *a*-, *u*- ja *i*-vartaloihin. Pentti Liutun laudaturtyön lopussa (1951: 188—193) olevassa luettelossa »Etunimiväännöksiä» on muita kuin tyyppiin *-e*: *-e*- kuuluvia kaksitavuisia kutsuma- ja lempinimiä seuraavasti:

- a*-vartaloisia 57 poikien ja 19 tyttöjen (yhteensä 76),
- u*-vartaloisia 46 poikien ja 19 tyttöjen (yhteensä 65),
- i*-vartaloisia 44 poikien ja 16 tyttöjen (yhteensä 60),
- o*-vartaloisia 7 poikien ja 1 tyttöjen (yhteensä 8),

Havaintoja

ä-vartaloisia 2 poikien ja ö-vartaloisia 1 poikien.

Joukossa ei ole yhtään y-vartaloa. Muita kuin kaksitavuja on 19 (esimerkiksi *Alis* 'Aulis', *Britusgi* 'Brita', *Erkkuli* 'Erkki', *Kaa* 'Kaarina', *Onnika* 'Onni' ja *Vekkel* ~ *Vekarias* 'Veikko').

Etuvokaalit y, ä ja ö esiintyvät harvoin uudennosten vartalon loppuvokaaleina. Myöskään o-vartaloisia uudennoksia ei poimintojeni perusteella näytä olevan läheskään niin runsaasti kuin a-, u- ja i-vartaloisia.

N

LÄHTEET

ANTTILA, RAIMO 1975: Affective vocabulary in Finnish: an (other) invitation. — Ural-Altische Jahrbücher 47 s. 10—19.

HÄMÄLÄINEN, SIMO 1964: Slangi ja puhekieli. — Kalevalaseuran vuosikirja 44 s. 53—64. Helsinki.

ITKONEN, TERHO 1972: Kielenhuoltomme tehtävistä. — Virittäjä 76 s. 278—297 ja s. 371—387.

KARTTUNEN, KAARINA 1979: Nykyslangin sanakirja. Porvoo.

LAALO, KLAUS 1981: Kaksitavuisten nomien vartalotyyppeiden ikäkerrostumat nykysuomessa. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

N

LEVOMÄKI, MARI 1972: Vierasperäisten sanojen suffiksaali vokaalisointu. — Virittäjä 76 s. 254—261.

LIUTTU, PENTTI 1951: Helsingin slangin keskeistä sanastoa. Laudaturtyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.